

Görgül Araştırmada Önemli Kavramlar

Görgül araştırmalarda en önemli ve tartışmalı kavramlardan biri nedensellik (İngilizce causality). Punch, nedensellik yaklaşımının kültürün içine sinmiş durumda olduğunu vurgu yapmakta ve günlük yaşamda bile dünyayla ilgili düşüncelerimizi örgütlerken en fazla kullanılan sözcüklerden biri olan “çünkü” sözcüğüne dikkat çekmektedir (48-49). Bu sözcükle başlayan cümlelerin çoğunda bir şeyi (X diyelim) başka bir şeyle (Y diyelim) açıklama çabası yatmaktadır. “Çok mutluyum (X) çünkü yeni bir işe başlıyorum (Y)” dediğimizde X’in Y’yi doğurduğunu veya ona neden olduğunu söylüyoruz. Gündelik yaşantıda nedensellik konusundaki odaklanmanın nedenleri arasında önceden kestirebilme, denetim altına alma ve güç elde etme istekleri bulunur. Bu nedenle bilimsel çalışmayı, nedensellikleri açıklamak olarak tanımlayabilmek mümkündür. Bununla birlikte nedensellik bilim felsefesinde ve bilgi sosyolojisinde en çok tartışılan ve çeşitli türleri olduğu ortaya konan bir konudur.

Toplumsal bilim çevrelerindeki genel eğilim, nedenselliği nicel araştırmalarla özdeşleştirmektir. Sonradan nedensellik hem nicel hem de nitel araştırma yaklaşımlarının bazıları tarafından benimsenmeye başlanmıştır (Punch: 52-53). Ancak nitel araştırmacıların pek çoğu nedenselliğin değil de *öznelerin anlamlandırmalarının* anlaşılmasının daha önemli olduğunu düşünürler (Jensen, 2002: 254-272). Postmodernistlerin bazılarıysa kavramın mantıkçı pozitivist yaklaşımdan etkilenmiş olmasını ileri sürerek bütünüyle reddederler.

Nedensellik nedir? Bir an için yağmur yağdığını kabul edelim. Başka gezegenden gelen ve Dünya ile ilgili hiç bilgisi olmayan bir bilim insanı yağmur yağarken Kızılay meydanında gözlem yapıyor. Bu yabancı yaratık şu soruyu sorabilir: “Gördüğüm kişiler şemsiye taşıyor. Acaba şemsiyeleri

açtıkları için mi yağmur yağıyor? Yoksa yağmur yağdığı için mi şemsiyeler açılıyor?” Böyle soru sorulur mu demeyin! Bu yaratığın kendi dünyasında ne yağmur ne şemsiye var! Bu yabancının nedensellik kurabilmesi için en azından iki seçeneği vardır. Birincisi şemsiyeler açık olduğu için yağmur yağdığı, ikincisi yağmur yağdığı için şemsiyelerin açık olması olabilir. Bu iki seçenekte de aslında yağmur (X) değişkeniyle şemsiye (Y) değişkeni arasında nedensellik kurulmaktadır. Yabancı konuk, bir meteoroloji kuramını oluşturabilmek için sadece bu iki değişkeni değil başka değişkenleri de aslında gözönüne almalıdır. Yabancının gördüğü her şey bir değişken olabilir. Bulunulan yerin yüksekliği, hava basıncı, bulutların belli bir biçimde olması, sıcaklık derecesi, orada bulunanların çoğunluğunun hangi cinsiyette olduğu, hangi renk arabaların o mekanda çok olduğu, bulunan insanlar arasında kellerin sayısı pekala “değişken” olabilir. Nedenselliği kurabilmesi için bir meteoroloji kuramı kurması ve bağımlı değişkenin hangisi bağımsız değişkenin hangisi olduğuna karar vermesi gerekir. Böyle yapınca Dünyadaki biliminsanlarının ulaştıkları kurama o da ulaşacaktır. Bağımsız değişken yağmur, bağımlı değişken şemsiyelerdir. Şemsiyeler açıktır çünkü yağmur yağmaktadır! Bu basit örnekten yola çıkarak ulaşılan nedensellik tanımı oldukça indirgemeci sayılabilir. Çünkü ne doğa bilimleri ne toplum bilimleri bu kadar basittir Çok sayıda değişken, kimi zaman birarada ve etkileşim içinde bir diğerini belirleyebilir (Yıldırım ve Şimşek, 2000: 39).

Yukarıdaki doğa olayı örneğini ele aldığımızda, başka gezegenden gelen konunun ulaştığı nedensellik anlayışının geçerli olabilmesi için şu özellikleri taşıması gerekir:

- X, Y ile ilişki içinde olmalıdır
- X'in zamansal olarak Y'den önce geldiği saptanmış olmalıdır
- Bu ilişkiyi açıklayan bir kuram olmalıdır
- İlişkiyi açıkladığını savunan diğer denenceler elenmiş olmalıdır

Görüldüğü gibi, nedensellik için X'in Y'den önce gelmesi yeterli değildir. Yaratık biliminsanı çok sayıda kelin geçmesinin hemen arkasından yağmur yağdığı gibi bir durumu da zamansal açıdan baktığında nedensellik olarak görebilirdi. Bu türden kurduğu ilişkilerin tamamına denence (hipotez) diyebiliriz. Denence, çoğunlukla bir kuramdan yola çıkarak değişkenler arasındaki ilişkiyi sınınamaya yönelik, gözlemlenebilir ve bazen de ölçülebilir olan önermedir. Türkiye'de denence karşılığı olarak varsayım da kullanılmaktadır. Oysa varsaymak ile sınıma sözcükleri birbirlerine yakışmıyor. Bir şeyi var sayıyorsanız, sınımanıza gerek yoktur! (Öte yandan bir kuramın örtük olarak kabul ettiği önermelere varsayım denmesi daha uygun olurdu. Karışıklığı gidermek için örtük kabullere sayılı [İngilizce assumption] demeyi yeğliyorum). Yukarıdaki örnekte, yaratık, kuramını “şemsiyelerin açılması yağmurun yağmasını belirler” diye kurmuş olsaydı, denencesi şu olabilirdi: Zamansal olarak şemsiyeler yağmurun yağmasından önce açılır (tabii ki büyük ölçüde yanılacaktı). Günümüzdeki eğilim, nicel araştırmalarda denence kurmak, nitel araştırmalardaysa araştırma soruları oluşturmaktır (Bakınız Şekil).

Eleştirel gerçekçi bilim felsefesinin nedensellik anlayışı da ardışıklığı (birbirini izleme) düzenliliği öne çıkaran anlayışı yetersiz bulur. Eleştirel gerçekçiler ardışıklığa ve düzenliliklere dayalı nedensellik anlayışını pozitivistin bir özelliği olarak görürler. Böylesi bir nedensellik anlayışını savunanları görgül gerçekçiler olarak nitelendiren eleştirel gerçekçi akımın, ontolojik düzeyde gerçeğin ne olduğuna ilişkin katmanlaşmış bir anlayışa sahip olduğunu kitabın bir önceki bölümünde açıklamıştık (gerçek, olan, deneyim). Eleştirel gerçekçi bilim felsefesinin nedensellik anlayışı gerçeği ele alışıyla ilişkilidir (Sayer:11; Bhaskar:21-23). Bu yaklaşıma göre gerçek sözcüğü iki noktaya vurgu yapar: (1)Doğal veya toplumsal alanlarda gerçek görgül bir nesne değil hakkında yeterli bilgiye sahip olmasak da varolandır ve (2)gerçek nesnelere, yapılar ve etkiler/güçler alanıdır. Toplumsal veya fiziksel alanlarda da nesnelere, belli yapılar ve nedensel etkiler vardır, yani belli bir biçimde davranmaları için yetenekleri vardır. Bunun yanında nedensel olabirlikleri, edilgin güçleri ve belli bir yönde davranmalarına yol açan özgün yatkınlıklar söz konusudur. Gerçekçiler bu

nedenselle zorunlulukları, olabilirlikleri ve gizilgüçleri tanımlamaya çalışırlar. Eleştirel gerçekçilere göre yapı, içsel olarak ilişkilendirilmiş unsurlar içerir ki bunlar nedensel güçlerdir. Bilimsel anlamda açıklama nedensel düzeneklerin neler olduklarını, bunların nasıl işlediklerini, hangi koşullar altında harekete geçtiklerini ve dönüştüklerini açıklayabilmektir (Sayer:14; Bhaskar:215-217).

Eleştirel gerçekçilere göre hem toplumsal alanda hem de doğada ortak olan özellikler arasında bunların karmaşık ve açık dizgeler olması gelir. Görgül gerçekçilerin nedensellik anlayışını kurdukları ardışıklık ve düzenlilikler bu tür sistemlerde her zaman ve her şart altında zorunlu olarak söz konusu olamaz. Bu tür bir anlayış ancak kapalı dizgelerde geçerli olur. Kapalı dizgelerin en önemli özelliği (1)istikrarlı olmaları ve (2)dış koşulların değişmemesidir ki bunlar doğada ve toplumlarda söz konusu değildir (Sayer:15). Toplumsal dünya gibi açık dizgelerde aynı nedensel güçler/etkiler kapalılığı yıkan unsurlara bağlı olarak farklı sonuçlara yol açabilirler bu nedenle gelecek açıktır. Toplum bilimcilerin sadece açık dizgelerle değil aynı zamanda birbiriyle etkileşen yapı ve düzeneklerle (mekanizmalar) uğraşmaları, toplumsal dünyayı *karmaşık açık sistem* olarak ele almalarını gerektirir.

Tablo : Yoğun ve yaygın araştırma

	<i>Yoğun</i>	<i>Yaygın</i>
Araştırma sorusu	Belli bir örnek durumda veya az sayıda örnek durumda bazı süreçler nasıl işler? Belli bir değişimi ne üretir? Eylemciler gerçekten ne yaptı?	Bir nüfusun ayırdedici özellikleri, ortak desenleri ve düzenlilikleri nelerdir? Belli özellikler veya süreçler nasıl dağılmış?
İlişkiler	Aradaki bağın devamlı ilişkileri	Benzerliğin biçimsel ilişkileri
Üzerinde çalışılan kümeler	Nedensel kümeler	Sınıflandırmaya dayalı kümeler
Üretilen çıktının tipleri	Belli nesnelerin veya oluşların üretiminin nedensel açıklamaları, temsil edici nitelikte olmasa bile	Açıklamanın etkinliği açısından yetersiz olan betimleyici "temsil" eden genellemeler.
Tipik yöntemler	Bireysel eyleyicilerin nedensel bağlamlarında çalışılması. Etkileşimli görüşmeler niteliksel çözümleme.	Nüfusun veya temsil eden örneklem büyük ölçekli saha yoklamaları. Biçimsel yoklama formları, yapılandırılmış görüşme. İstatistiki çözümleme.
Sınırlılıklar	Genelleme yapılamaması veya temsil edici olmaması.	Farklı zaman ve yerlerdeki nüfuslara genellenememesi. Açıklayıcı gücün eksikliği.

Kaynak: Sayer:21'den kısaltarak

Görgül araştırmaların hem nitel hem nicel olanları açısından geçerlilik ve güvenilirlik kavramları büyük önem taşırlar. Geçerlik ve güvenilirliğe ilişkin ölçütler, zamansal olarak niceliksel araştırmalar için geliştirilmiş olduğu için niteliksel araştırmalarda bu özelliklerin aranmayacağı sonucunu çıkartmak yanlıştır. Geçerlik ve güvenilirlik araştırmaya ilişkin *kalite denetimiyle* ilgili kavramlardır ve gerek nicel gerekse de nitel araştırmalarda --farklı ölçütler gerektirseler de-- kullanılmaladırlar (Jensen, 2002: 266). Geçerlilik, araştırma tasarımıının niyetlendiği işi başarıp başaramayacağına ilişkin bir kavramdır. Diyelim ki bir siyasi partinin propagandasının niteliklerini açıklamak istiyorsunuz. Bu amaçla, o parti hakkında partiden olmayan köşe yazarlarının yazılarını incellerseniz, geçerlilik açısından sınıfta kalırsınız. nk niyetlendiğiniz, siyasi partinin propagandasıydı, o partiden olmayan gazetecilerin yorumları değil. Bu nedenle siyasi partinin afiş, radyo ve televizyon konuşmalarını, görüntü ve ses kasetlerini incelemeniz gerekmez mi?

Geçerliliğin iki türü olduğu söylenir. Birincisi i geçerlilik, ikincisi dış geerliliktir. İ geçerlilik, araştırmada kullanılan kavramların birbirleriyle tutarlılığıyla ilgilidir. Dış geerlilikse, ortaya çıkan sonucun dış dünyaya ne kadar genelleneceğidir. Siyasi parti propagandasıyla ilgili araştırmada sadece bir belediye başkanlığı seçiminde Ankara İl Merkezi tarafından hazırlanmış afişleri inceliyorsanız, araştırmanın sonuçlarını tüm Türkiye, tüm zamanlar ve tüm propaganda malzemeleri için geçerli sayamazsınız. nk belli bir yıldaki, belli bir kentteki belli bir afişi ele aldınız. Bu nedenle araştırmanın dış geçerliliği Türkiye ve tüm zamanlar için değildir.

Güvenilirlik ise daha çok zaman içerisinde yinelenebilirlikle ilişkilidir. Örnekteki siyasi partinin propaganda malzemesini belli özelliklerine göre sınıflandırmada dört yardımcı kullandığımızı düşünelim. Dört kişiden gelecek sonuç, başka bir dört kişi seçildiğinde aynı mıdır? Bu soruya evet

yanıtını verebiliyorsanız, güvenilirliği sağlamış olursunuz. Ancak dikkat edilmesi gereken nokta, birinci dört kişilik grubun “Trkesizlik düzeyi”; ikinci dört kişinin “Trkesizlik düzeyiyle” aynıysa, her iki grubun size sunacağı sonuçlar birbirinin aynı olabilir (güvenilir), ama geçerli olmaz! Elinizdeki cetvel gerçekten 100 cm değilse, her lmnz 80 santim sonucunu verebilir ama geçerli olamaz.